

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi / Mimarlık Bölümü
2022-2023 Güz Yarıyılı

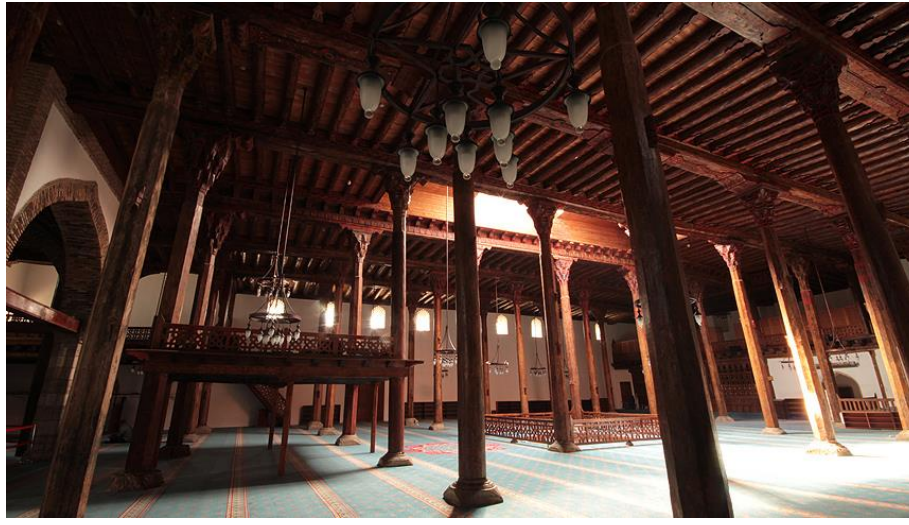
MİM 313 - MİMARLIKTA ESTETİK KAVRAMI
Doç. Dr. Mehriban MİKAYİLOVA

KONU 11: «GELENEKSEL MİMARLIK VE ESTETİK».

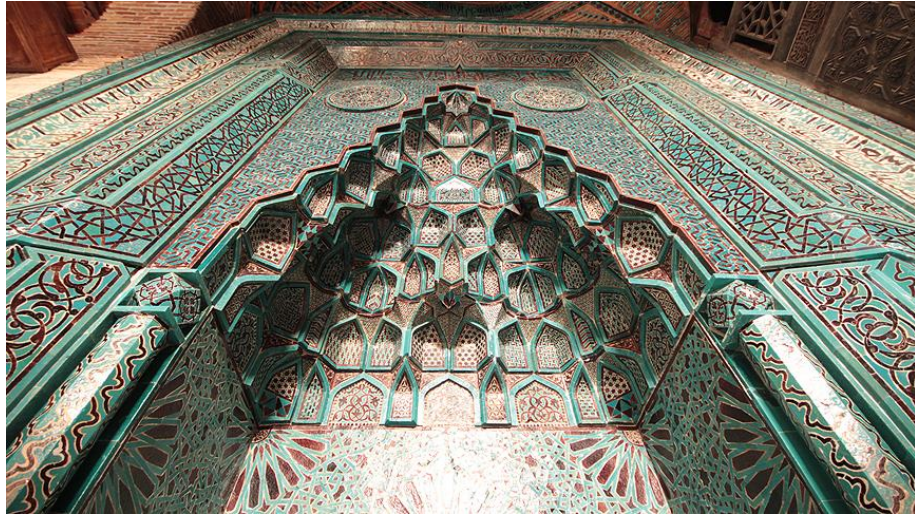

"Anadolu'da Sahip Ata Camisi

Dünyada ilk örnekleri Türkler tarafından yapılan, ahşap tavanlı ve ahşap direkli camiler, asırlardır Türk-İslam geleneğinin önemli dini yapıları olarak dikkati çekiyor.

Geleneksel mimari, belirli bir yerdeki toplumun, belirli bir kültürünün tanıdık simgesel biçimlerini kullanan yapı biçimi olarak tanımlanıyor. Bu anlamda geleneksel mimari, toplum düzeyinde kabul edilen ve bir sonraki nesle aktarılan, ortak bir yapı çevre kültürü olarak özetlenebiliyor. Geleneksel mimari terimi ilk duyulduğunda eski bir zamana ait olan ve belirli kalıpları tekrar eden, sadece belirli bir dönemde geçerli olan bir yapılaşma olarak kavranabiliyor. Ancak tabii ki bu kavram çok daha fazla bilgiyi ve olguyu içinde barındıran, toplumsal ve kültürel düzeyde ilginç sonuçlar veren heyecan verici bir estetik konu olarak önem kazanıyor.

Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan kültür: Ahşap camiler

Beyşehir'deki Eşrefioğlu Camisi'nin

**Eski Doğanbey Köyü'nde Geleneksel Doku ve
Yöresel Mimari Eski Doğanbey Köyü Söke - Aydın**

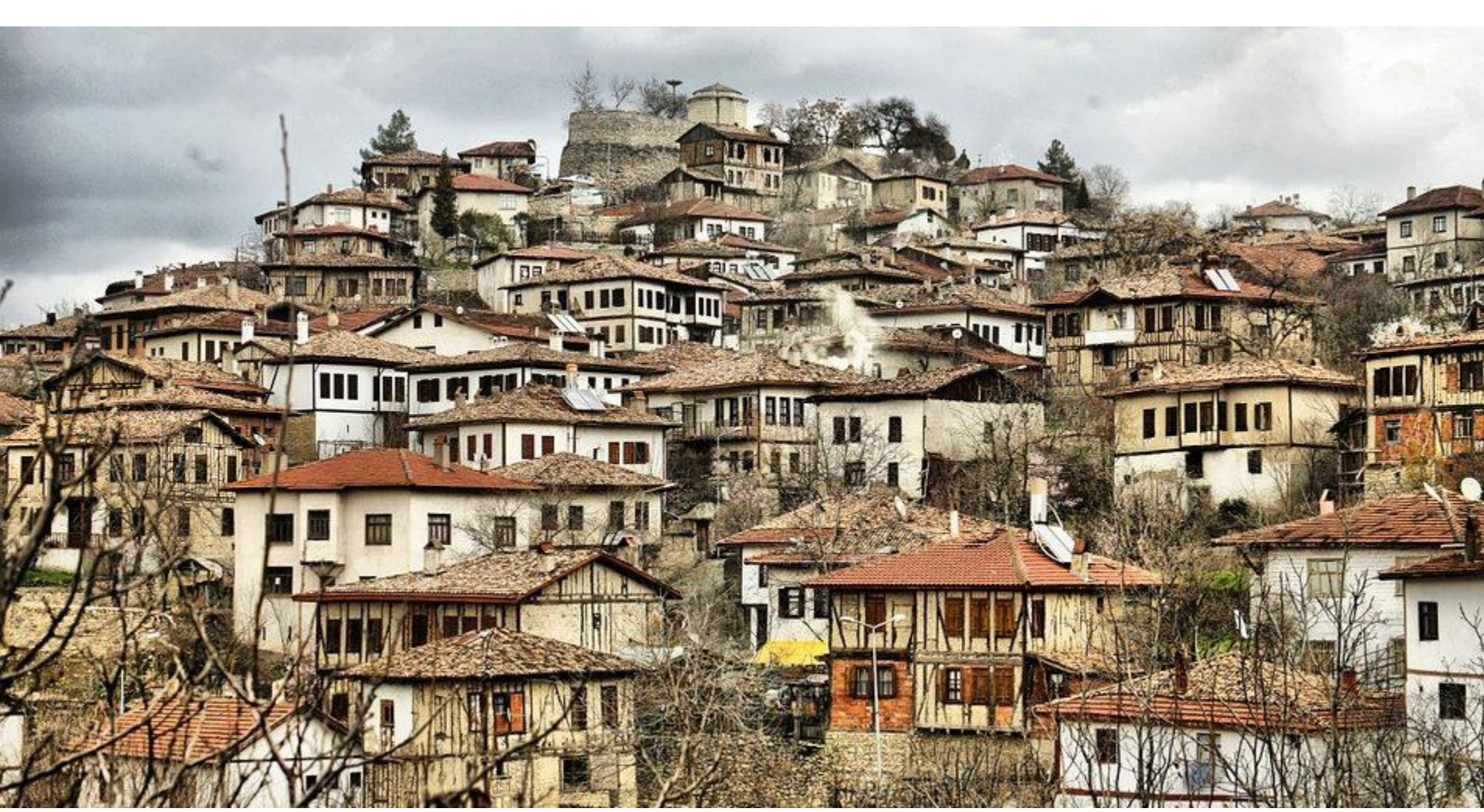
Cumba - Yapının zemin katının üstündeki katta yeralıp sokağa doğru uzanan çıkmalı oda. Diğer bir anlamı; Eski İstanbul evlerinde pencerenin önünde sokağa doğru çıkma yapan kafesle örtülü bölüm.

. Toplumun içinde bulunduğu çevre, ulaşabildiği yapı malzemesi, ve ihtiyaçları doğrultusunda doğrudan kendisinin geliştirdiği bir yapılaşma hali olan geleneksel mimari, bu anlamda özel bir yerde konumlanıyor. Bununla birlikte, yerel yapı ustalarının inşaat becerilerine ve geliştirdikleri bilgiye dayanan geleneksel mimari, 19. yüzyılın sonlarından beri pek çok profesyonel mimarın bu tarzı araştırması ile gerek biçimsel, gerek işlevsel olarak esinlendiği bir yapı kültürü olarak önem kazanıyor.

Büyükada' daki Rum Yetimhanesi' nde ahşap yapısı.

Öte yandan geleneksel mimari, bir bölgedeki sık rastlanan yapı yapma biçimlerini tanımlamaya yararken sosyo - kültürel unsurlar hakkında da bilgi veriyor. Bu anlamda geleneksel mimari belirli bir toplumun o yöreye ait yaşam biçiminin mekansal bir karşılığı olarak okunabiliyor. Halkın doğa ile kurduğu ilişkinin uyumu ve çevresel koşullara karşılık ürettiği yapısal çözümler ile oluşan bu denge aslen geleneksel mimariyi geleceğe aktarıyor.

Batı Karadeniz evleri

Geleneksel Mimarinin Ortak Özellikleri

Profesyonel bir tasarımcının üretmediği geleneksel yapılaşmalar genel olarak birbirini tekrar eden bir tipolojiye sahip olabiliyor. Böyle bir yapılaşmada benzer mekansal çözümlerin uygulandığı göz önüne alınırsa “yeni” olanı arayan bir mimari tasarımdan ziyade daha önce olumlu sonuçların alındığı, denenmiş ve risksiz bir yapılaşma modeli oluşturuluyor. Buna bağlı olarak, estetik olarak iddialı olmaya çalışmayan geleneksel mimari çevresiyle, içinde yer aldığı ekosistemle, iklimle ve doğayla uyumlu bir yaşama biçimi gösteriyor. Bu özelliklerle birlikte, maliyet açısından da ekonomik ve uygulanabilir bir model sağlıyor.

Safranboluda Akçasu Konakları. Evlerin yapımında taş, kerpiç ahşap ve alaturka kiremit kullanılmıştır. Bahçeler sokaktan taş duvarlarla ayrılmıştır. Din ve gelenekler evi dışarıya kapar, bu yüzden ev içi ve bahçeler yüksek duvarlarla ayrılmıştır, pencereler kafeslidir. Evlerde ısınma ocaklarla sağlanır.

Bursanın Cumalıkızık Köyü'ndeki evler; ağaç, kerpiç ve moloz taştan yapılmıştır. Üç katlı olan bu evlerin üst katlardaki pencereleri, cumbalı veya kafeslidir. Beyaz, sarı, mor ve mavi renklerle boyalı olan evlerin giriş kapılarında yer alan tokmaklar ve kulplar dövme demirden yapılmıştır.

Geleneksel Mimari Hangi İhtiyaçlar Karşısında Gelişim Göstermiştir

Temel barınma ihtiyaçlarını en işlevsel şekilde ve düşük maliyetli yöntemlerle karşılama ihtiyacı ile oluşan geleneksel mimari, aidiyet hissinin sağlanması açısından da ortaya çıkıyor. Mimarlar ve yapı ustaları tarafından kullanılan geleneksel mimarinin özellikleri, geçmiş yapı stilleri ile bağlantıyı sürdürme, malzemelerin yeniden kullanımı, düşük maliyetli konut tasarımı ve bölgenin genel yapılaşma stili ile uyumlu kalma konusunda kararlılığı içeriyor. Bu, geçmişten bugüne bir süreklilik ve bağlantı duygusu yaratarak bölge sakinleri için geleneksel bir yapılı çevre görüntüsünü ve izlenimini sürdürmeye yardımcı oluyor.

. Mardin'deki bazı yapılarda taş kullanımı

Kerpiç, tuğla, taş ve ahşap binlerce yıllık deneyimlerin ürünü olan doğal inşaat malzemeleriydi. Kerpiç, samanla katılan toprağın kalıplara dökülmesiyle elde edilen en ucuz, elde edilmesi ve ustalığı en kolay olandı. Herkes kendi ihtiyacı olan kerpici üretebilir ve her köyde en az bir kerpiç duvar ustası bulunurdu.

Kerpici yaygın olarak kullanıldığı bölgelerde tek katlı veya en fazla iki katlı köy evleri, köy konakları ve diğer bütün yapılar kerpiçtendi. Kalınlıkları yarım metreyi bulan duvarların içinde yazın klimaya, kışın doğal gaza ihtiyaç duyulmazdı. Kerpiç evlerin içi yazın en sıcak günlerde 18°C'nin üzerine çıkmaz, kışın en soğuk gecelerinde 8-10°C'nin altına düşmezdi. Yazın pencereleri kapalı tutmak, kışın sobaya bir iki parça odun atmak yeterliydi.

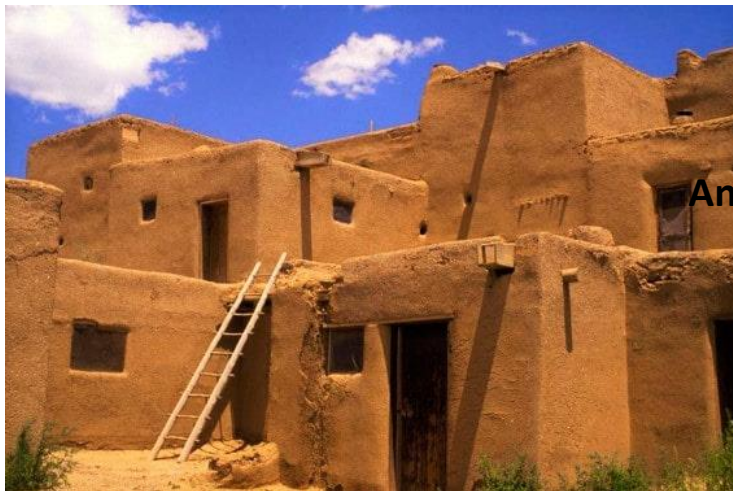

Kerpiç yapım aşaması

Kerpiç evlerin kendine özgü bir yapım tarzı ve estetiği vardı ve kimi bölgelerde dayanıklılık ve estetik bakımından bağlantı yerleri ve belli aralıkları ahşap olanları tercih edilirdi. Her baharda “bahar temizliği” sırasında içi ve ön cephesi kireçle boyanır, “gezinti” denilen balkon duvarları çiçek resimleriyle süslenirdi. Kerpiç evler, “bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur” atasözünün başka bir anlamda en canlı örneği idi.

Harran Kümbet Evleri - Şanlıurfa

Anadolu k

Konyanın Şükran Köyü'nün kerpiç evleri

Kerpiç yapılar, içinde nefes varsa, ocağı tüterse yüzyıllar boyunca ayakta kalabilirdi. Bakılmayan ve içinde oturulmayan evler en fazla 20-30 yılda yıkılıp gider, her şey toprağa karışır, bir 30 yıl sonra da üstünde otlar biten bir tepecik olurdu. Yani kerpiç, son derece çevreci ve geri dönüşüme açıktı.

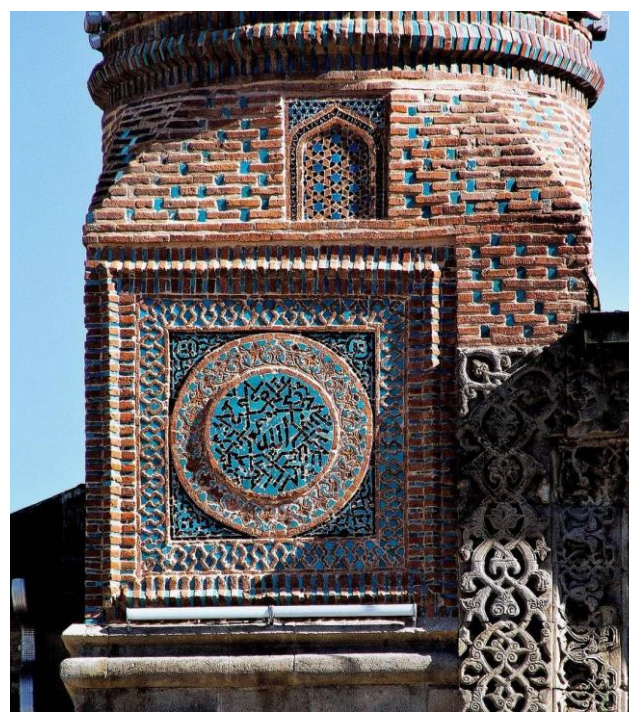

Türkiye bulunduğu coğrafya nedeniyle önemli bir deprem kuşağı üzerinde bulunmaktadır. Sayısal olarak incelediğimizde nüfusun %92'si bu deprem kuşağı içerisinde yer almaktadır.

Kerpiç yapılarda duvarlarda kullanılan blok ve harçın toprak kökenli olması yapının homojen bir özellik göstermesini sağlar. Bu duvarların yağmur ve don etkilerinden yeterince korunabilmesi dayanıklılığını arttırmaktadır. Bu tür kerpiç yapıların depremlere moloz taşlı, çamur harçlı ve düz damlı yapılardan daha iyi dayandıkları görülmüştür.

İstanbul'da tarihi bir konak

Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisi'nin en önemli eserlerinden biri olan Erzurum Çifte Minareli Medrese (12. yüzyıl ortaları)'nin tuğla minareleri

Tuğla -tabir yerinde ise- kerpicin şehir görmüşü idi. Fabrikalar toprağı fırında pişirir, bir anlamda ömürlük kerpiçler üretirdi. Bu nedenle ülkemizde ve dünyanın pek çok yerinde binlerce yıldır ayakta olan tuğla yapılara hâlâ rastlanıyor. Tuğla, tek veya iki katlı köy evlerinin yapımında kullanılan kerpicin aksine daha büyük ve görkemli yapıların, kamu binalarının ve kale duvarlarının inşasında kullanılan ve inşaat mühendisliği ve mimarlık bilgisi gerektiren bir üründü. Ancak günümüzde tuğlaya dayalı yapı uzmanları yetişmiyor.

Alanya Kalesi, Antalya

Usta Şagirt Kümbeti, Ahlat, Bitlis

Tuğla, betona göre daha ucuz, estetiği yüksek ve ömrü hayli uzundu. Tuğla da kerpiç gibi kalın duvarların içine yazın sıcaklığı, kışın soğukluğu geçirmezdi. Diğer yandan yıkıldığı, terk edildiği zaman, kerpiç kadar kısa sürede olmasa da toprağa karışırdı. Yani tuğla da son derece çevreci ve geri dönüşüme uygundu. Ancak günümüz kentlerinde tuğlanın yerini önce briket, sonra gaz beton aldı.

Türkiye'nin Sivas ilinin merkezinde Çifte Minareli Medrese'den bir görünüm,

Mardin Postanesi

Taş, insanlığın en eski ve doğal inşaat malzemesiydi. Ustalığı kerpice göre zor, tuğlaya göre zahmetliydi. Taşı ocaklardan çıkarmak, yontup şekil vermek ve duvar örmek çok emek ve ustalık gerektirirdi. Taş yapılar da uzun ömürlüydü. Yüzlerce hatta binlerce yıldır ayakta olan taş yapılar vardır. Bu yapılar ayrıca kendine özgü bir üsluba ve estetiğe sahipti. Taş yapıların da kalın duvarları yazın sıcaklığı, kışın soğukluğu geçirmezdi. Bu yapılar yıkıldıkları zaman boşta kalan taşlar yeni binaların yapımında kullanılır böylece malzeme israfı olmazdı.

Türkiye'nin her bölgesinde farklı türde taşlar bulunmasına rağmen günümüz kentlerinde bu zenginlikten yararlanılamadı. Üniversitelerde bu alanda uzmanlar yetiştirilemedi. Çırak bulamayan birkaç usta dışında bu mesleği sürdüren de kalmadı.

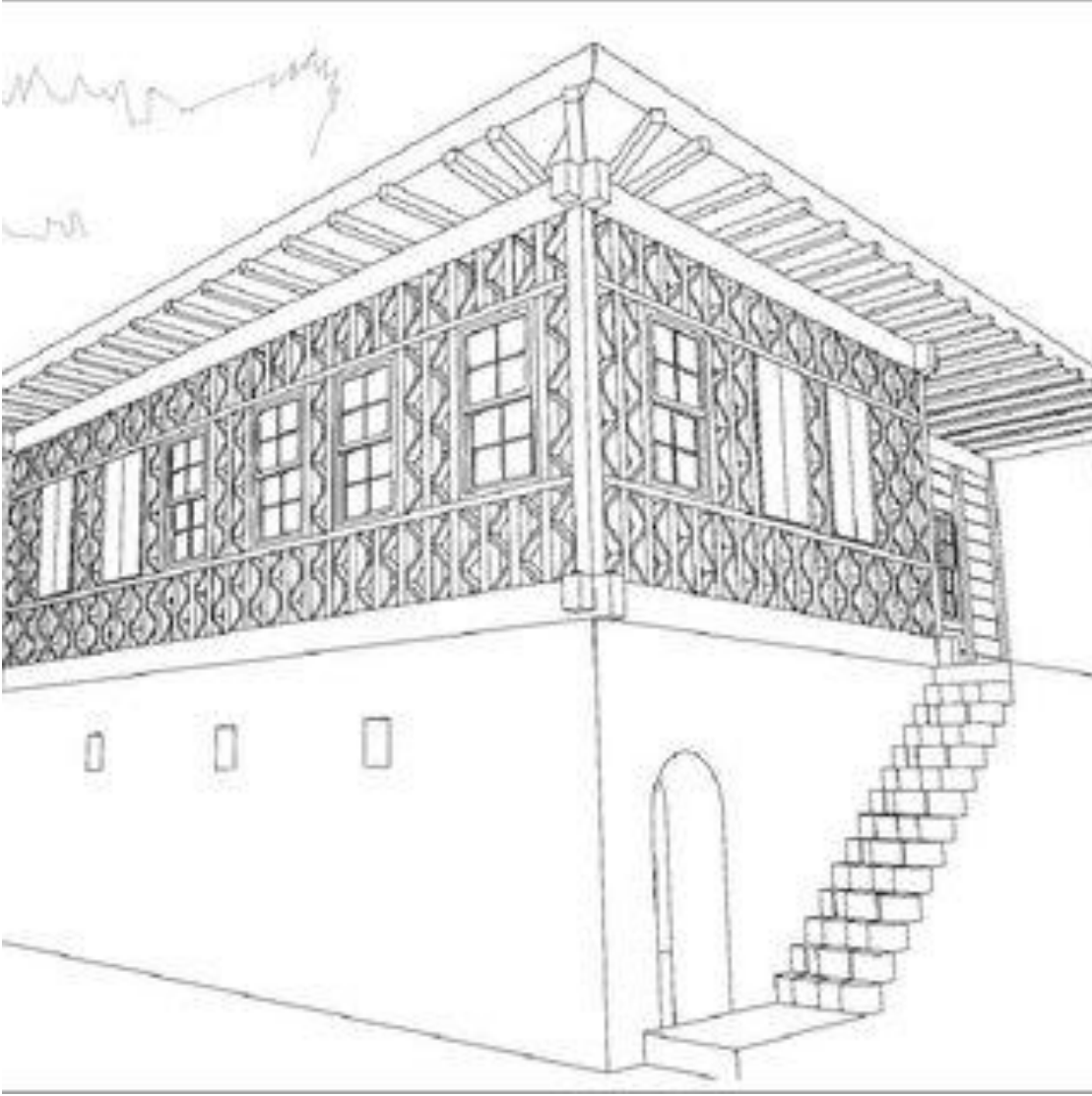

Dik eğimli çatılı ahşap ev, Büyükkada

Ahşap yapı ustalığı da büyük oranda günümüze taşınamadı. Bu alandaki belleğimiz yanan ve yıkılan ahşap binalarla birlikte yok olup gidiyor. Günümüz kentlerinde ayakta kalan eski binalar “eski kent” kurgusuyla korunmaya çalışılıyor. Ancak deneyimli usta eksikliği, mühendislik ve mimarlık alanında deneyim azlığı ve maliyetlerin yüksekliği gibi nedenlerle bu süreç yavaş ilerliyor.

Günümüz kentlerindeki çok katlı rezidansları düşününce bir binanın yapımında kerpicin kullanılabileceğini hayal etmek bile mümkün değil. Tuğla, taş ve ahşap binalar ise eski kentin nostalji alanına ötelenmiş durumda. Yüksek binalar ve beton yapılardan oluşan günümüz kentlerinde bu malzemelerden, bu malzemelerin ekonomik ve çevreci özelliklerinden, bunlarla ilgili ustalıklardan, bu yapıların üslup ve estetiğinden vazgeçildi.

Doğu Karadeniz Ahşap Yapıların Koruma Sorunları

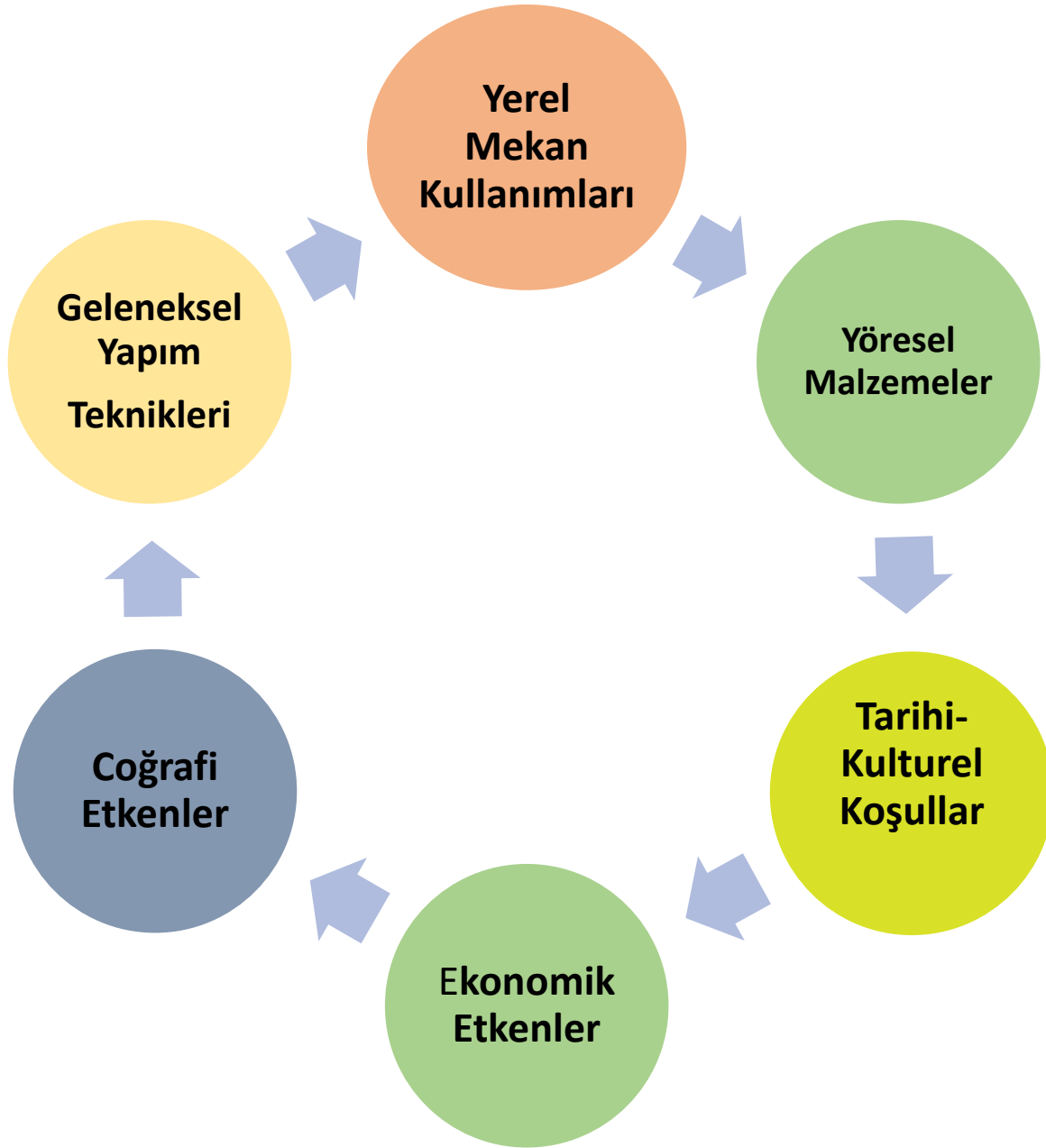

Türkiye`de geçmişte ahşap malzeme ile çok fazla uygulamalar yapılmış olmasına rağmen günümüzde ahşap yapılar betonarme yapılara oranla çok daha az tercih edilmektedir.

Bunun Çeşitli nedenleri bulunmaktadır:

- Ahşap yapıların unutulmuş olması,
- İmar yönetmeliklerinin ahşap yapılarla ilgili sınırlamaları,
- Ahşabın yanıcı bir madde olması,
- Ahşap yapılarla ilgili üretim sistemlerinin ülkemizde yeterince tanınmaması,
- Ahşap yapıların diğer yapım sistemleri olan betonarme ve çelik yapılara göre az tercih edilmesi
- Çürüme tehlikesi ile ekonomik zorluklar nedeniyle çağımızda doğal Ahşabın kullanılması gittikçe zorlaşmaktadır

Geleneksel Mimariye Etki Eden Faktörler

Doğudan batıya, kuzeyden güneye Anadolu topraklarının hemen hemen her yerleşim biriminde farklı zenginlikler barındıran yerel mimari dokular vardır. Bunlar bazen yöresel malzemelere, bazen geleneksel yapım sistemleriyle, bazen yerel mekan kullanımlarıyla bazen de bunların birden fazlasının bir arada kullanılmasıyla farklılaşır, çeşitlenirler.

Bunlar mekansal organizasyonlardan, plan tiplerine, taşıyıcı sistemlerden, malzeme kullanımına ve yapım süreçlerine kadar farklı birçok boyutta yapılaşma kültürünü etkilemiştir. Yaptığı sınıflandırmayı coğrafi, tarihsel, sosyo-kültürel ve teknik ile ilgili faktörlere dayandırmaktadır. Bu etkenlere istenirse günlük yaşam kalıpları, geleneksel yaşam ritüelleri, jeolojik, ekonomik, iklimatik, materyal, beşeri ve tarihsel ilişkiler, teknoloji transferini sağlayan göçler, savaşlar, ticari ilişkiler vb. birçok girdi daha eklenebilir.

Soyut Faktörler

Günlük yaşam kalıpları, Geleneksel yaşam ritüelleri

Komşu toplumlarla yaşanan savaşlar, Ticari ilişkiler, Beşeri ilişkiler

Teknoloji transferini sağlayan Tarihsel, Sosyal ve Kültürel etkileşimler

Somut Faktörler

Coğrafi (topoğrafı, jeolojik, sismik, iklim) etkenler

Malzeme kaynaklarını ve bu Malzemelerin nitelikleri

Ekonomik etkenler (maddi ve işgücü kaynakları)

Geleneksel Mimariye Etki Eden soyut ve Somut Faktörler

Aslında bulunan etkenler ne kadar çoğaltılırsa çoğaltılsın, soyut ve somut olmak üzere iki gruba indirgenebilirler. Örneğin; günlük yaşam kalıpları, geleneksel yaşam ritüelleri, dünyevi varlık anlayışı gibi kültürel varlıkla ilgili olanlar, komşu toplumlarla yaşanan savaşlar, ticari ilişkiler, göçler benzeri beşeri ilişkiler ve bulunulan coğrafya ve ait olunan ulusla ilgili tarihsel mirasla geçen bilgiler gibi yatay ve dikeyde teknoloji transferini sağlayan tarihsel, sosyal ve kültürel etkileşimler **soyut faktörler** başlığı altında gruplanabilirken; içinde topoğrafı, jeolojik, sismik, iklimik birçok etkeni barındıran coğrafi etkenler, malzeme kaynaklarını ve bu malzemelerin nitelikleri etkileyen materyal etkenler ve bunların uygulamasını doğrudan etkileyen maddi ve işgücü kaynakları olarak ekonomik etkenler de **somut faktörler** olarak gruplandırılabilirler.

Türkiye'nin coğrafi bölgeleri

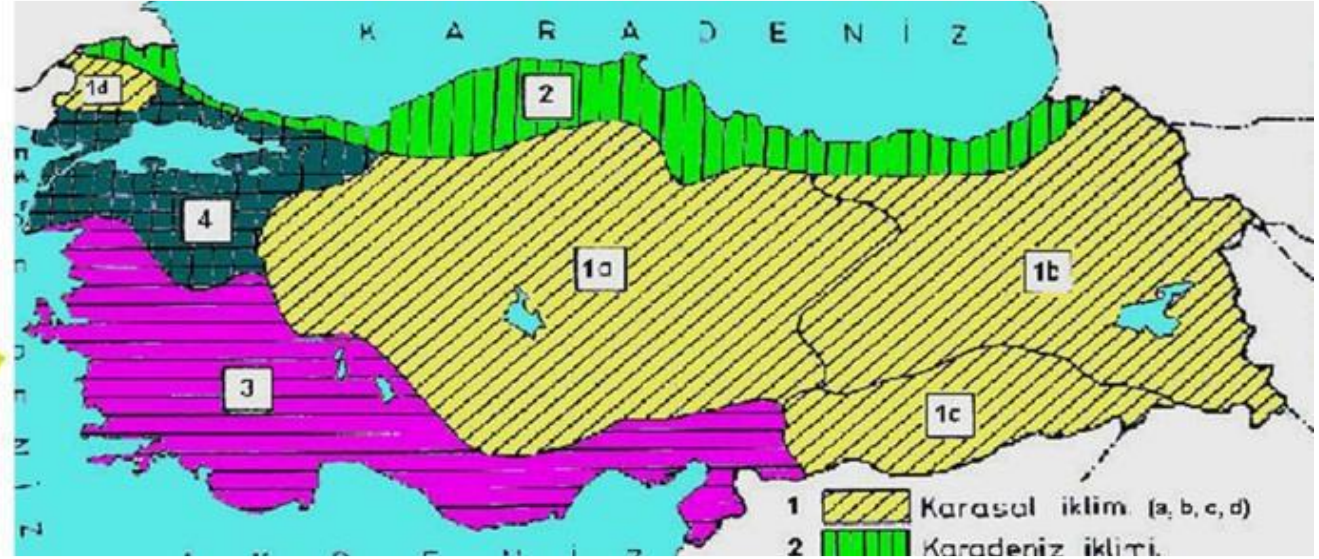
Anadolu'daki sivil mimari örnekleri 1. Karadeniz bölgesi, 2. İstanbul ve Marmara Bölgesi, 3. Ege Bölgesi, 4 Akdeniz Bölgesi, 5. İç Anadolu Bölgesi, 6. Doğu Anadolu Bölgesi, 7. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu bölgesi. 'ndeki yapılar olarak yedi ana grupta sınıflandırılabilirler.

Ancak iklimsel bazlı bu sınıflandırmanın aksine aslında Anadolu iklimiközelliklerine göre yediye değil dört bölgeye ayrılmaktadır. Buna göre Anadolu'da kuzeyde, her mevsim yağışlı 1. Karadeniz iklimi; batı ve güneyde, yazları sıcak ve kurak ,kışları ılık ve yağışlı 2. Akdeniz iklimi; 3.İç Anadolu ve 4. Dogu Anadolu ile Ergene Havzası'nın orta kesiminde, yarı kurak Bozkır iklimi;

kışları çok soğuk ve uzun yazları az çok yağışlı karasal iklim vardır.

Türkiye'nin coğrafi bölgeleri

Türkiye'nin iklimsel bölgeleri.

Türkiye`de geleneksel yapıların dağılımı

Anadolu'daki uygulamalarda kerpiç ve ahşap malzemenin çoğunlukta olduğunu, özellikle Karadeniz, Marmara, Kuzey, Kuzey Batı Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri'nde orman alanlarının çok olmasından dolayı yapılarda ahşap malzeme daha fazla kullanılmıştır.

Örnegem, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde evler; coğrafi yapı gereği genellikle yamaçlarda, dağınık şekilde, çoğu zaman aile içi birkaç evlik gruplar halinde bazen de birbirinden 1-2 km mesafede konumlanır. Yamaçlara ve tepelere serpilmiş orman ve yeşille bütünleşmiş birkaç evden oluşan yerleşmeler, hatta bazen tekil olan bu konutlar güzel manzaralar ortaya çıkarırlar. Evlere ulaşım hayli zordur. Genellikle dar ve dolambaçlı patikalardan yürümek, eve ulaşmanın tek yoludur.

Rizede Geleneksel Konutlar

Malzeme Seçimi

Doğu Karadeniz geleneksel konut mimarisinde yapı malzemesi olarak genellikle ahşap ve taş tercih edilir. Ahşap bölgede kolay bulunan ve kolay işlenebilen bir yapı malzemesi oluşuyla öncelikli tercih edilir. Yapı üretiminde genellikle sert, neme ve ısı değişimlerine dayanıklı ve uzun sürede bozulmayan kestane ağacı kullanılmaktadır. Bu malzeme daha çok Trabzon'un doğusu, Rize sahili ve iç kesimlerde kullanılırken, Trabzon'un batısında ve Giresun'da dış budak, karaağaç, kayın, ladin gibi ağaçlar tercih edilmektedir. Organik bir yapı malzemesi olarak ahşap nefes alan, kendisini yenileyebilen ve havayı temizleyebilen tek yapı malzemesidir. Çam, ladin, kayın gibi ahşabın dayanıklı türlerinin kullanımı yaygındır. Ahşabın yanı sıra, daha az bulunması nedeniyle ikinci derece kullanılan yapı malzemesi taştır. Ayrıca özellikle kıyı kesiminde çatı ve bacalarda tuğla, kiremit gibi pişmiş toprak da kullanılmıştır. Cephede alt kat ve ana kat farklı biçim ve malzeme özellikleri gösterir. Muskalı ve göz dolma sistemleri ile yapılan geleneksel evlerde, strüktürün yapım sisteminden ve yapım malzemesinden ileri gelen ve cepheyi etkileyen bir görünüm oluşur. Bu durum bazı evlerin duvarlarının sıvanmadığı durumlarda dekoratif anlamda daha etkilidir. Tuğla, Karadeniz bölgesinde yapı ustalarının çok tercih ettikleri bir malzeme değildir. Bu nedenle de bölgede yaygın olarak kullanılmamıştır. Tuğlanın en yoğun kullanıldığı yöre Artvin il merkezidir

Tarihi Anadolu Evleri Sürmene Trabzon

Geleneksel Mimaride Ahşap ve Taş Kullanımı

Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisinde Yapım Teknikleri

Yığma Tekniği

Ahşap Yığma

Taş Yığma

Karkas Tekniği

Göz Dolma

Muskalı Dolma

Yapı Sistemleri:

Karadeniz yerel mimaride başlıca üç tip yapı sistemi kullanılır. Bunlardan birincisi **ahşap yapı yığma** sistemidir. Dikmeler kullanılmadan, ahşabın yatay olarak üst üste bindirilmesiyle kurulan yığma yapı sistemine daha çok, ahşabın bol olduğu iç kesimlerde ve yaylalarda rastlanır. İkinci yapı sistemi ise, **ahşap çatma ya da iskelet** yapı sistemidir. " Çatma, ahşap, iskelet, ahşap karkas" gibi farklı isimlerle ifade edilen bu yapı sistemi dikmeler kullanılarak uygulanır. Üçüncüsü ise **karma yapı sistemidir**. Bu sistemde genellikle 50 cm kalınlığında molaz taşla yapılan temel duvarları yükseltilerek, bodrum kat oluşturulur ve bunun üzerine de ahşap çatma katı inşa edilir.

Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisinde Yapım Teknikleri

Birleşim Detayları

Kara Boğaz

Kurt Boğazı

Kertme Boğaz

Boy Uzatma

Örtü Sistemleri:

Yapı sistemi ve dış duvar dolguları ne olursa olsun, Rize yapılarının çatı kuruluşunda iklim koşulları önemli etkindir. Duvarların yağmurdan korunabilmesi için saçaklar olabildiğince geniş tutulur. Çatı arasına yapılan havalandırmalarla, nemden kaynaklı çürüme engellenir. Çatı yüzeyleri üç ya da dört eğimli olabilir. Eğimlere göre farklılık görsel etki yaratan bu çatı türleri, yörede sırayla "semer", "üç omuz", "dört omuz" olarak adlandırılır. Çatı eskiden balta ile ayrılan ahşap tahtalar (hartama) ile örtülü iken, daha yakın tarihlerde kıyı kesimlerinde alaturka kiremitler tercih edilmiştir.

Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisinde Birleşim Detayları

Artvinde Tarihi Arhavi evleri

Rize Evleri

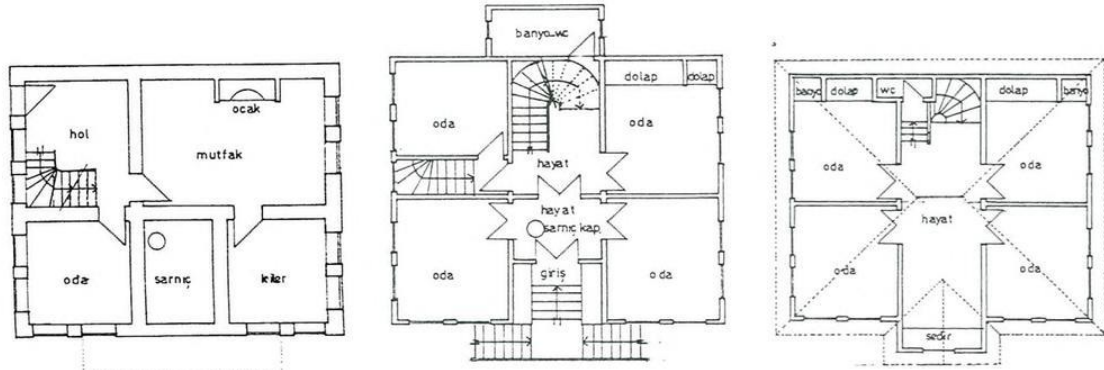
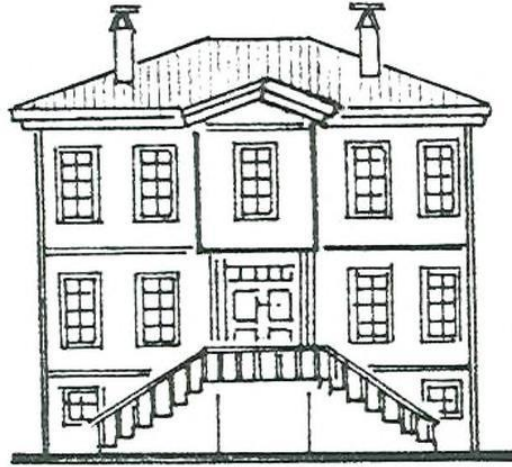
**Karadeniz evlerinde Temel Duvarı (üstte) ve Kalkan Duvar (altta)
Örnekleri**

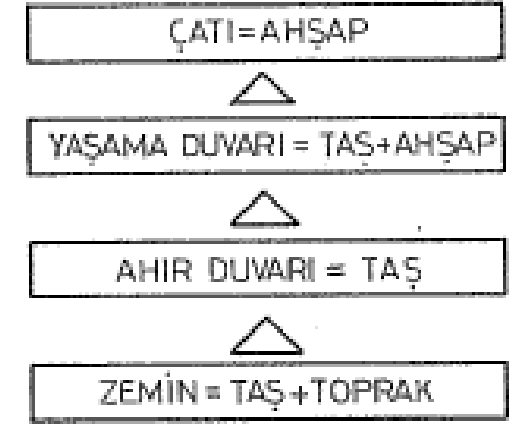
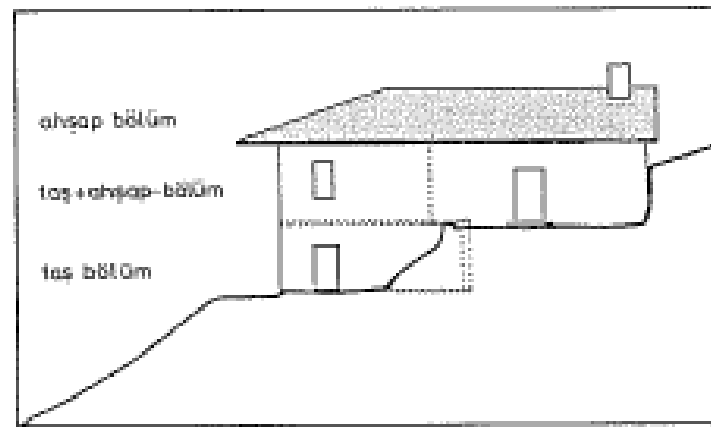
Karadeniz Evlerinde Duvar Tipleri

Mimari Özellikler:

Evlerin dış cepheleri süsleme ve mimari açıdan vurgulanarak ön plana çıkarılmıştır. Konutlar genellikle yamaçların eğimine uyacak şekilde bodrum kat üzeri iki kattan inşa edilmiştir. Bodrum katı genellikle ahır olarak kullanılmıştır. Genellikle ahırlara evin her iki cephesinden de giriş bulunur.

Nurettin Yerebasma Konağı. Bolaman, Ordu. (H. Kahraman, 1997)

Yöresel konutlarda ahşap ve taş malzemenin yapı katlarına dağılımı

Zeminleri genellikle taş döşeli olmakla beraber bazılarında ahşap ve tuğla malzeme de kullanılmıştır. Doğu Karadeniz evleri ülkemizin diğer bölgelerindeki evlere göre farklılıklar gösterir. Karadeniz evinde en önemli mekan mutfak, yani 'ahşaphanede'dir. Mutfak bu evlerde günlük hayatın geçtiği mekandır. Mutfaktan salona yani 'hayat' kısmına geçilir. Salon evin merkezindedir ve yamaca bakar, dolayısıyla manzaraya açık konumdadır. Önünde pencereler, içinde ahşap bir sedir yer alır. Salonun sağında ve solunda odalar yer alır. Odaların çoğunda şömine bulunur.

Trabzon yakınında Sürmene kırsalındaki yapı türlerine ait görseller

Geleneksel Türk Evi'nde oda kapısı, dış kapı ve kuzulu kapı

Dış Cephe Elemanları

Türk evlerinde olduğu gibi Doğu Karadeniz'in tarihi evleri de zengin bir mimari görseelliğe sahiptir. Ahşap ya da taş malzeme veya her ikisinin de beraber kullanıldığı bu yapılarda çoğunlukla manzaraya dönük ön cepheye öncelik verilmekle birlikte yapının konumuna göre diğer cepheler de yapı ustalarının estetik yaratıcılığını yansıtır. Geleneksel ev mimarlığında cephelerin oluşumunda, belirleyici unsurlar olarak; yapının yapıldığı arazi ve parselin konumu, iklim özellikleri, güvenlik kaygıları, seçilen plan şeması, kapı-pencereler ve yapı malzemeleri gibi nedenler de sıralanabilir.

Haşım Ağa Konağına Komşu
Sürmene Konut örneği

● Konut iç mekân
detaylar

● Ahşap doğrama detayı
(sonradan müdahale ile)

● Konut iç mekân-ocak
detaylar

Kapılar

Geleneksel Karadeniz evlerinin ahşap giriş kapıları özel önem verilerek ele alınmış mimari detaylardan birisidir. Evlerin birden fazla dış kapısı olabilir ancak bu durum kırsal veya kentsel alanlar arasında farklılık gösterebilir. Ana giriş kapıları çoğunlukla çift kanatlı olup, ana giriş dışındakiler, örneğin bahçe kapıları tek kanatlıdır. Bu kapıların üzerinde yer alan ve alınlık gibi değerlendirilen kapı üstü pencereleri de ilginç bir detaydır. Kapı üstü pencereleri kapıların olduğundan daha yüksek ve daha etkin algılanmasını sağlamanın yanı sıra, süsleme açısından da zenginleştirici bir rol oynarlar. Bu bakımdan bazıları adeta bir anıt yapı portali gibi görünen bu kapıların, **yalın, dekoratif ya da bezemeli** uygulamaları olan çeşitli türleri vardır. Bronz döküm veya demir kapı kolu veya tokmakları da çeşitlilik gösterir.

Pencereler

Bölgedeki geleneksel evlerde pencereler daima aynı esasa göre düzenlenmişlerdir. Dikdörtgen şeklindeki pencereler düşey sürme ya da kanatlıdır. Çoğunlukla zemin kat pencereleri güvenlik nedeniyle parmaklıklı olarak yapılmıştır. Bodrum katlarda frenk penceresi denilen küçük pencereler de dikkati çekici bir yapı elemanı olarak görülmektedir.

● Giriş kapısı
ve pencereler

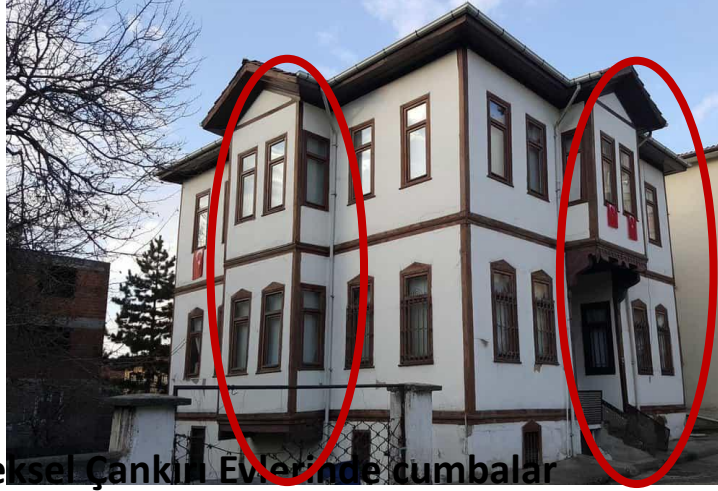
● Çatı-saçak
detayı

Süüemene Gültepe Köyü içinde yer alan Haşım Ağa Konağı.kapı ve pencereler
Kastamonuda konutun giriş cephesi

Geleneksel Karadeniz Evlerinde cumbalar

Geleneksel Çankırı Evlerinde cumbalar

Geleneksel Çankırı (Kastamonu yakınında) Evlerinde cumbalar

Çıkmalar. Cumba, eski Türk evlerinde zemin katın üzerindeki birinci katlarda dışa taşan kafesli oda bölümü. Sokak düzeyinden yüksekte olduğu için üst katta pencereler büyütülmüş ve çoğaltılmıştır. Bu çıkmalar, Türk mimarlığının, geleneksel Türk toplumunun toplumsal alışkanlıklarına cevap verebilmek amacı ile yarattığı bir formdur. İçten süslü perdelerle, dıştan da kafeslerle örtülü olan **çıkma ve cumbalar**, yüzlerce yıl dışa kapalı geleneksel Türk aile hayatının istenen mahremiyetini koruyan ancak dışarıyla da ilişkiyi sağlayan önemli bir dış yapı ögesi olmuştur. Türk evinin iç-dış ilişkilerini en iyi dile getiren bu kısımlar düzensiz arazi mülkiyetinin yarattığı şekil bozukluğunu ve düzensizliği ortadan kaldırmak amacının da önemli rol oynadığı düşünülebilir, fakat sonuç itibarı ile bu form işlevci bir akılcılığın ürünüdür. Bu çıkmalar, Türk kültür dairesi içinde birbirine benzeyen görüntüler meydana getirmesi açısından önemlidir. Türk evindeki çıkmalar, aynı zamanda ana katın işlevsel önemini vurgulaması, mekansal örgütlenmede yaşama birimleri arasındaki kademelenmeyi belirlemesi ve evin dış çevreye en fazla açılmak isteği yönü göstermesi bakımından da Türk sivil mimarlık sanatının temel yapı unsurlarından biridir.

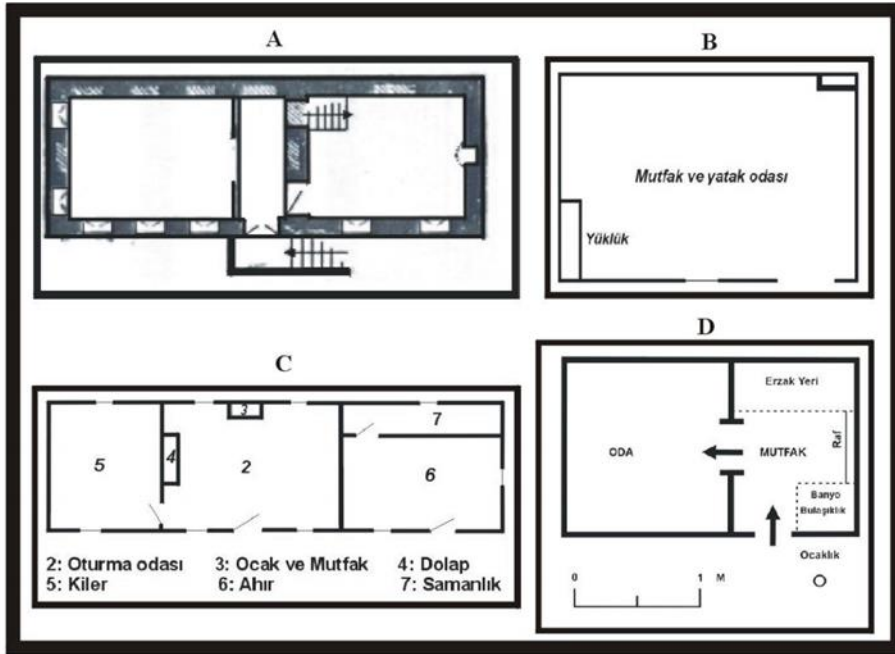
İç Mekan Organizasyonu

Yapıların plan şemalarında merkezde yer alan sofa cepheyi de etkileyen önemli bir öğedir.. Geleneksel Türk evi plan şemasını oluşturan temel plan unsurları yani sofaya (eyvan, hayat) açılan odalar bazı bölgelerde bazen farklı adlar altında fakat aynı amaç ve gereksinimlere yönelik olarak planlanmışlardır. Geleneksel Karadeniz Türk evi, biçimsel ve işlevsel bir çeşitliliğe sahiptir. Bu zengin biçim, işlev ve estetik deneyim uzun bir tarihi gelişmenin ve kültürlenme sürecinin onucunda ortaya çıkmıştır. Kastamonu'dan Sinop'a, Giresun'dan Artvin'e kadar genellikle geleneksel Karadeniz Türk evleri çok az farklılıklarla benzer biçim ve plan şemalarına sahiptir. Fark detaylardadır ve işlevsel gereksinimlerden doğmuştur. Evler çoğunlukla iki veya üç katlıdır ancak yerine göre tek katlı yapılar da görülür. Geleneksel Karadeniz Türk evinin plan tipleri; sofanın plan şeması içerisindeki yerine esas alınarak, dört tip şema grubundan gelişmiştir.

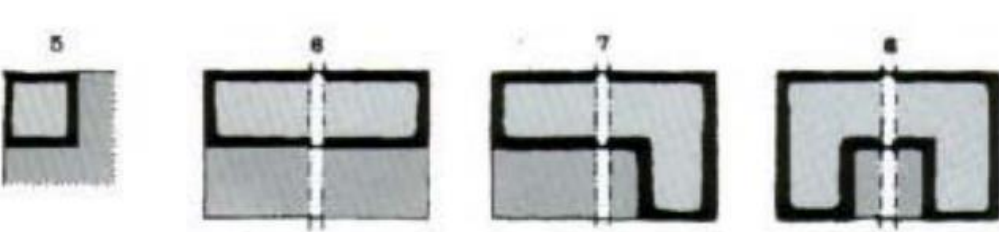
Sofa odalar arasına alınarak evlerde oda kapılarının açıldığı ve eskiden ev halkının birlikte oturduğu, yemek yediği genişçe bölüm, hol.

1. Sofasız plan tipi: Arkaik plan tipidir. Bu nedenle plan tipolojisinin en basit örneğidir. Türk Evlerinin en ilkel olanıdır. Erken dönem Türk evlerindendir. Odaların birbirleri ile ilişkileri yoktur. Her odaya dışarıdan girilir. Bu türler genellikle bahçe kapısı ve bahçe duvarları ile korunan iç avlulu, ön bahçeli veya yan bahçeli evler için söz konusudur. Anadolu'nun orta, güney ve doğu bölgelerinde uygulanmıştır. Bu tipin ekonomik koşullarla da ilgili olduğu söylenebilir. Örneğin İstanbul'da bu tipe rastlanmamıştır. Sofasız plan tipinin iki katlı olanları da vardır. Üst kata avludan birden fazla merdiven yardımı ile çıkılmaktadır.

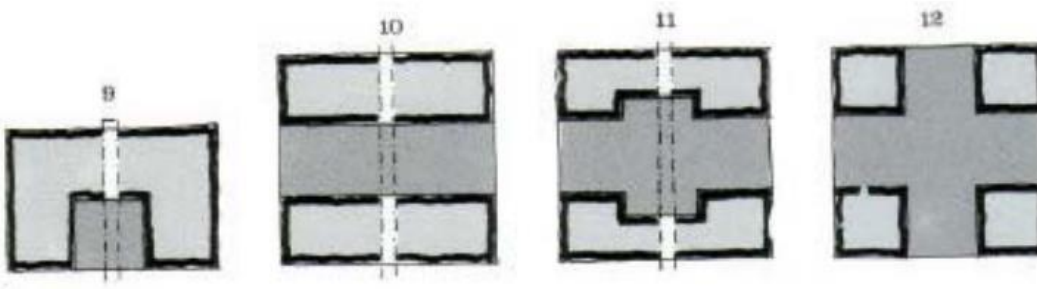
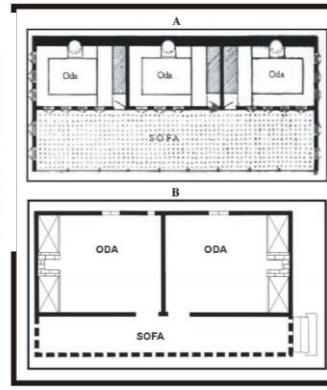
Geleneksel evlerin Plan tipleri

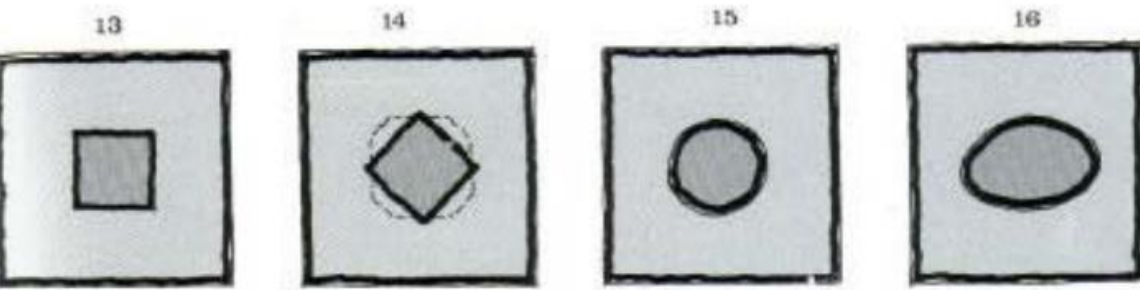
1. Sofasız plan tipleri

2.Dış sofalı plan şemaları

3.İç sofalı plan şemaları

Orta sofalı plan şemaları

2. Dış Sofalı Plan Tipleri: Odalar arasındaki ilişkiler Sofa denilen bir ortak mekanla sağlanır. Anadolu'nun kırsal kesiminde, avlulu ve bahçeli evler için pek çok uygulama alanı bulmuştur. Sofa yılın büyük bir bölümünde ortak oturma mekanı olarak kullanıldığından, doğa ile iç içe yaşamak kırsal kesim insanlarını adeta büyülemiştir. Sıcak iklimli yörelerden sofanın önü tamamen açık bırakılmış böylece ev halkı için bir serinleme imkanı meydana getirilmiştir. Kışın odalar ocaklarla ısıtıldığından odalarda barınılmıştır.

3. İç Sofalı Plan Tipleri: Geleneksel Türk evinin en yaygın olanıdır. Sofa odalar arasına alınarak halk arasında karniyarık diye adlandırılan bir plan tipi ortaya çıkmıştır. Dış sofalı evlere nazaran daha fazla odayı içermesi, daha ekonomik olmasıdır. Bu türde sofa, ya güneşli, manzaralı yöne veya sokağa yönlendirilmiştir. Merdivenin durumuna göre, sofanın bir veya her iki ucunda köşk, sekilik gibi isimlerle anılan özel mekanlar yer almıştır. En eski tiplerde merdiven sofanın dışında bulunmaktadır. Daha sonraları ise sofanın içine alınmıştır.

4. Orta Sofalı Plan Tipleri: Bu tip, diğerlerine nazaran daha geç dönem Türk evlerinde uygulanmaya başlanmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'da saray, kasır, köşk gibi orta Sofa çok değişik ve ilginç biçimler almıştır. Sofanın ortaya alınması ile ev planları daha çok kare veya kareye yakın dikdörtgenler haline dönüşmüştür. Binanın dört köşesine dört oda yerleştirilmiş, oda aralarına da merdiven, eyvan, hale, kiler, mutfak gibi servis mekanları getirilmiştir. Sofa önceleri dört köşe iken, zamanla köşeler sekizgen, oval veya eliptik şekiller oluşmuştur. Sofanın muhafazalı olması evin iyi ısıtılabilmesine imkan sağlamış, bu da soğuk bölgeler için tercih sebebi olmuştur.

İç Yapı Elemanları

Döşemeler. Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi Doğu Karadeniz evlerinde de bodrum kat döşemeleri taştan, diğer katlardaki döşemeler ise ahşaptır.

Merdivenler. Katlar arasındaki bağlantıyı ahşap merdivenler sağlar. Bunlar genellikle döner merdiven olduğu gibi, sahanlıklı iki kollu veya tek kollu da olabilirler. Merdivenlerde süsleme unsuru olarak korkuluklar dikkati çekerler.

Ocaklar. Geleneksel Karadeniz evlerindeki odalarda en önemli unsurlardan birisi de mimari ile düşünülmüş ocaklardır. Bu ocaklar günlük yaşamın geçtiği odalarda yer alırlar. İlden ile veya yörelere göre değişmekle birlikte, taştan yapılmış, kenar silmeleri, pervaz çıkıntıları taştan oyulmuş ve bazen sade de olabilirler. Yörede ayrıca ahşap malzeme ile ocak kenarlarında nişler ve dolaplar yapılmış ve bu kısımlar bazen ahşap bazen de kalem işi teknikleriyle süslenmiştir. Bölgede özellikle bazı yerleşim alanlarında ve özellikle de Artvin'deki bazı evlerde görülen ve Peç adı verilen odaların birleşme duvarlarının orta ekseninde mimari strüktürle kaynaşmış sobalar da ısıtma amaçlı önemli unsurlardır.

Tavan. Doğu Karadeniz'in geleneksel evlerinde tavanlar genellikle yalın bir sadeliği yansıtır. Bazı örneklerde profilli çıtalarla tavanlara dekoratif bir görünüm kazandırılmaya çalışılmışsa da çoğunlukla tavanların basit bir yapısı ve sade bir görünümü vardır. Ancak denize yakın bölgelerde veya varlıklı evlerinde Sürmene, Fındıklı vadisindeki konaklar çeşitli boyalar kullanılarak yapılmış bitkisel ve geometrik tasvirli zengin süslenmişler. Bazı tavanlarda yalnızca ortada dairesel bir süs adası yapılmıştır. Buna tavan göbeği denir.

Kastamonun kent merkezinde geleneksel konakların iç mekanları

Rize Fındıklı'daki dolgu taş ev

Çamlıhemşin ilçesi'ndeki kesme taş konaklar

Rize merkezindeki konaklardan, Rize Müzesi, Çay Müzesi ve Atatürk Evin'de, Çamlıhemşin ile Fındıklı ilçelerinde bulunan sivil mimari eserlerinde de bu özellikleri görebilirsiniz. Özellikle Çamlıhemşin ilçesi'ndeki kesme taş konaklar arasında mimari çağı 18-19. yüzyıla kadar uzanan eserler dikkat çekicidir. Bu evlerin çoğunun yanında bulunan **serender**, Karadeniz evinin tipik bir özelliğidir. "**Nayla**" da denilen serenderler, yiyeceklerin (özellikler mısır, bakliyat, patates, yağ, peynir vb) zararlılardan korunması kurutulmasını ve depolanmasını sağlayan, direkler üzerine yapılmış, kolay yerleştirilip çekilen bir merdivenle çıkılan ahşap ambarlardır. Geleneksel yayla evleri ise sadece Birkaç ay kalınacağından daha basit ve tek katlı ahşap yapılardır.

Tamzara Tur

Abu Viçe vadisi, Fındıklı Çağlayan Deresinde evler

İkizdere Yayları

Çamlıhemşin Yaylası

Rize yaylalarında genelde iki tip ev vardır. Ahşap ve taş evler. Geleneksel konut yerleşim tarzının aksine yayla evleri birbirine yakın konumdadır. Ormana yakın yerlerdeki yayla evleri ahşaptır. **Ahır olan alt kat taş**, mutfak, kiler, oturma ve yatma yeri olarak kullanılan üst kat ise **kalın tahtadan** yapılır. Çatı, “hartama”, “harduma”, “hartuma” ya da “hartıma” denilen, yaklaşık 1,5-2 cm kalınlığındaki çam tahtalarla örtülür. Rüzgarın uçurmaması için üzerine taş parçaları yerleştirilir. Üst katlar bazen tek, bazen de iki bölmeli olabilir. Tek bölmeli olan evlerde **kiler, mutfak, oturma ve yatma yeri aynı oda içindedir**. İki bölmeli olan evlerde, bir taraf mutfak ve kiler, diğer taraf oturma ve yatma bölümü olarak kullanılır. Evlerde ocak vardır. Ocağın olduğu giriş kısmın zemini de genelde ahşaptır.

Ormana uzak yaylalarda **evler taştan** yapılır. Taşların nizami bir şekilde, harçsız üst üste konmasıyla oluşturulur. Kimi yaylalarda evlerin üzeri hartama, kiminde ise çadır bezi ile örtülüdür. Bu evler tek katlı ve tek bölmelidir. Evin bir tarafı mutfak, diğer tarafı ise oturma ve yatma yeri olarak kullanılır. Tek bölmeli olan bu evlerde hayvanlar evin yanında, etrafı fazla yüksek olamayan taş duvarlarla çevrili bir yere konur.

Geleneksel mimaride oran

Geleneksel mimaride estetik boyut;

Geleneksel mimaride estetik boyut; ölçü, oran, biçim, renk, doku öğelerinin kontrast, ritim, uyum ve birlik ilkeleri çerçevesinde bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Tasarımda ritim, belli çizgilerin, şekillerin, biçimlerin ya da renklerin düzenli ve armonik bir şekilde kendini tekrar etmesiyle ortaya çıkar. Geleneksel mimari örneklerinin cephelerinde belli aralıklarla dizilen dikdörtgen formlu ve genellikle $\frac{1}{2}$ oranındaki, bazen de altın orandaki pencereler, tasarımda ritim ilkesinin en güzel örneğini oluşturmaktadır.

Safranbolunun tarihi kent dokusu

Geleneksel mimaride biçim ve geometri

Geleneksel mimaride özgün detaylar

Geleneksel mimaride doku ve malzeme uyumu

Geleneksel yapıların cephelerindeki temel geometrik formlar dikdörtgen ve karedir. Safranbolu örneklerinde olduğu gibi, kare ve dikdörtgen formlar ile yaratılan uyumu görmek mümkündür. Cumba ve kapalı çıkmaların cephe içerisindeki oranı, dikgörtgen biçimli pencerelerin yüzeyinde kare formu bölmeler estetik oluşturur. Bazı yapılarda, kare ve dikdörtgen dışında, cumba ya da çıkmaların pencerelerindeki kemerlere şekil veren eğrisel formlar da bulunmaktadır. Ayrıca, bu cumbaların ya da balkonların çatı saçakları üçgen formlar ile tamamlanmaktadır.

Geleneksel mimariye estetik boyut kazandıran geometrideki uyumun yanı sıra, doku ve malzeme uyumu Anadolu'daki geleneksel evlerin öne çıkan özelliklerinden biridir. Taş, tuğla, kerpiç ve ahşabın doku ve renk uyumunun beyaz badanalı evlerdeki renk kontrastı da ayrı bir güzellik oluşturmaktadır. Geleneksel mimariye estetik boyut kadar bir diğer bileşen mimari cephelerdeki özgün detaylar ve süslemelerin zenginliğidir.

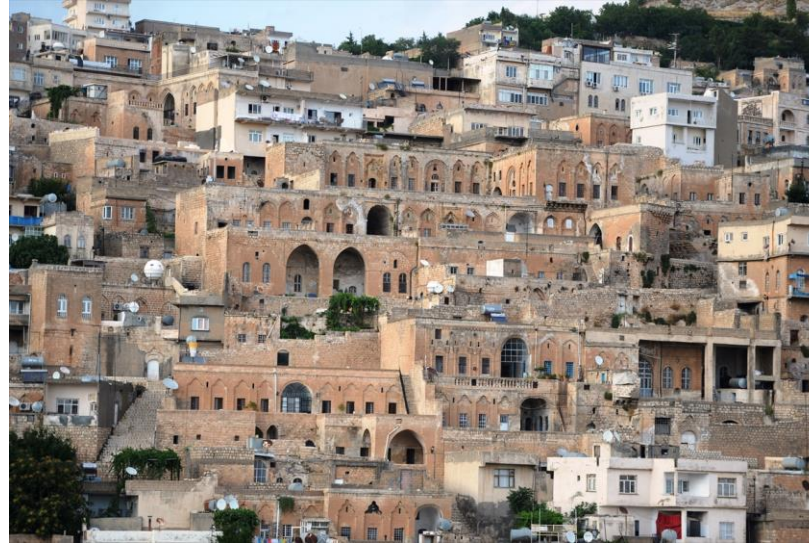
Safranbolu tarihi kent dokusu

Bursada 700 yıllık Osmanlı köyü Cumalıkızık

Eskişehir tarihi kent dokusu

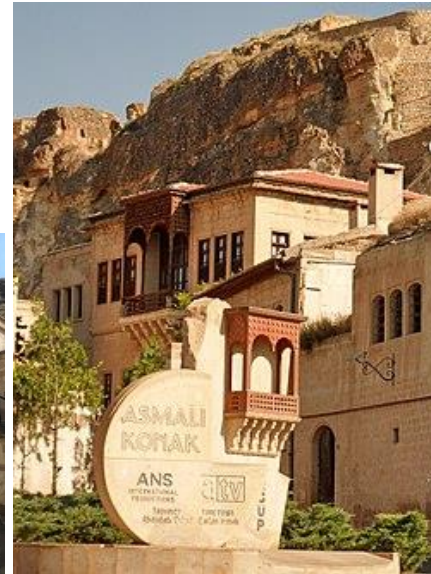
Mardin tarihi kent dokusu

Geleneksel mimariyi oluşturan yapı sanatı yerel ustalarınmeliyle şekillenmiştir. Önce işlevin, ardında da onunla uyum içinde dışın çözümlenmesi şeklinde gerçekleşen yapım sürecinde kültürü, yaşam biçimi, istekleri belirlemiş ve ona toplum, gelenek, kültür adına yol yapı ustaları olmuştur. Her yörede, iklimsel ve kültürel farklılıklar nedeniyle tamamen taş veya ahşap ya da taş ve ahşabın birlikte kullanılmasıyla oluşan yapılar farklı süslemelerle daha da zenginleşmiştir.. Taş işçiliğinin zenginliğini, ahşabın dantel gibi işlenişini Anadolu'nun çeşitli geleneksel mimari örneklerinde görmek mümkündür. Yaygın bir gelenek olan mimarlık öğelerinin bezenmesi, ögenin biçimi üzerinde yapılan değişikliklerle, malzemenin doku farklılığı ile ve en az olarak boya ile sağlanmaktadır.

Geleneksel mimari, insana ve çevreye saygılı, kültürel kimliği yansıtan, özgünlük değeri olan mimaridir. Geleneksel mimari örneklerinin oluşturduğu tarihi kent dokuları koruma ve yaşatma hedefi çerçevesinde iyileştirildiğinde kent estetiğine de katkıda bulunmaktadır.

Kapadokya'da Asmalı Konak

Geleneksel formları biçimlendiren yerel iklimsel ve kültürel değerler, bugün benimsenen sürdürülebilir mimari kavramına da temel oluşturmaktadır. Sürdürülebilir ve ekolojik mimarlığın referans aldığı geleneksel mimarideki çözümler ve özgün detaylar, Anadolu mimarlığında somutlaşan kültürel kimliğin estetik boyutunu oluşturmaktadır.

Geleneksel mimari, bina tasarımında teknik ve işlev boyutlarının yanı sıra, zamana ve çevreye duyarlı estetik yaratımları içermektedir. Her toplum kendi sanatını, sanatçısını ve hatta zanaatçısını kendi çağında, kendi dinamiğinden yaratır. Bu anlamda, geleneksel mimariye biçim veren yapı sanatının dili kendi zaman dilidir ve dönemlerinin işçiliğini, gelenek göreneklerini ve kültürel zenginliğini belgelemektedir. Günümüzde parametrik tasarım gibi, algoritmalara dayalı yeni modelleme yöntemlerinin kullanıldığı mimari tasarımda estetik boyut için hâlâ klasik tasarım ürünü olan geleneksel mimariden öğreneceğimiz şeyler vardır.

KAYNAKÇA

- 1.Akın, E. (1995). Mimarlıkta estetik değerlendirmeye bir yaklaşım. Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. 10/1, 19-57.
- 2.Alp, K.Ö. (2009). Uygulamalı sanatlar eğitiminde tasarım, yapı, işlev, estetik ve algı sorunu. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. V1/I, 48-59.
- 3.Becerik, B. (2001). Mimarlıkta estetik olgusu ve değerlendirilmesi sorunu, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- 4.Bektaş, C. (2014). Türk Evi. İstanbul: YEM Yayın.
- 5.Ching, F.D.K. (2007). Mimarlık: Biçim, Mekân ve Düzen. (Çev: Sevgi Lökçe), İstanbul: YEM Yayın.
- 6.Günay, R. (2003). Safranbolu Evleri. İstanbul: Yapı Yayın.
- 7.Holl, S. (2012). "Five Minute Manifesto." AIA Gold Medal Ceremony, Washington, D.C. May 18, 2012.
- 8.Taşdelen, D., Yazıcı, A. (2016). Estetik ve Sanat Felsefesi. Ed: Ahmet İnam. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- 9.Tunalı, İ. (1998). Estetik. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- 10.Susmuş, Y. (1999). Kentsel mekânda estetik değerler. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- 11.Hilal Tuğba Örmecioğlu, Aslı Er Akan, Aydın Uçar. Çevresel Faktörlerin Geleneksel Yapım Sistemleri Üzerindeki Etkisi: Anadolu Örneği. Akdeniz Sanat Dergisi, 2013, Cilt 6
- 12.Akdemir, M. Z., Korkmaz, E. (2010). “Geleneksel Konut Dokularında Malzemenin Çatı Ve Cephe Kuruluşuna Etkileri: Batı Karadeniz Bölgesi Örneği”, 5.Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu, İzmir.
13. Batur, A. (2005). Doğu Karadeniz’de Kırsal Mimari, İstanbul: Milli Reasürans T.A.Ş.
14. Çakır, S. (2000). Geleneksel Karadeniz Ahşap Yapım Yönteminin Çağdaş Teknoloji Açısından Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- 15.Çobancoğlu, T. (1998). Türkiye’de Ahşap Evlerin Bölgelere Göre Yapısal Olarak İncelenmesi ve Restorasyonlarında Yöntem Önerileri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. ://www.rize.gov.tr/tas-ve-ahsap-yapilar
- 16.Selma Çelikyay. Geleneksel mimari ve estetik <https://www.researchgate.net/publication/336968348>
- 17.<https://www.thoughtco.com/what-is-architecture-178087> Erişim tarihi: 01.07.2019.
18. <https://blog.burotime.com/geleneksel-mimari-nedir-ve-neden->
19. <https://kulturveyasam.com/ornekleriyle-birlikte-geleneksel-mimari-yapi-turleri>